

T. Lovas Rózsa 1903–1991

Lovas Rózsa egyike volt az első asszonyoknak, akik nemcsak diplomájuk megszerzéséhez foglalkoztak nyelvészettel, hanem egész életükben. Addig természetesen nő nem válhatott nyelvészé, míg az egyetem kapui meg nem nyíltak számukra. Ezért csak a századforduló után kezdtek a nyelvészeti folyóiratokban egy-egy cikkel (nyelvjárási följegyzés, nyelvtörténeti adat) nők is jelentkezni. Az első magyar asszony, aki csakugyan nyelvész lett, N. Sebestyén Irén, a világháborútól kezdve halála napjáig publikált. Ot néhány év múlva K. Palló Margit, majd Lovas Rózsa követte. A huszas évek végétől kezdve több egyetemi hallgató is jelentkezett sokat ígérő disszertációval vagy cikkel, egy-két publikáció után azonban felhagytak vele, csak a negyvenes években kezdett a nyelvtudományban a női nem egyenrangúvá válni.

Századunk első harmadának kevés női nyelvészt pályájuk során a kollégák megkülönböztetett figyelemmel kísérték. N. Sebestyén Irént nyolcvanadik születésnapján P. Ariste, a tallinni finnugor kongresszuson a finnugrisztika „nagyamájának” nevezte (hasonlóképpen a nekrológiájában Hajdú Péter is: NyK 81: 161), Lovas Rózsa pedig a magyar stilsztika (vagy a magyar stilsztikai kutatások) anyjaként emlegették.

Mint általában a hungarológusok és a finnugristák, Lovas Rózsa is szótörténeti kutatással jelentkezett a szakirodalomban (MNY. 25: 295–296, 26: 131–132). E zsengei a kódexirodalomban való jártasságán kívül jelentéstani érdeklődésére is utalnak a *rág* → *rágalmaz*, *agyarog* ~ *acsarog*, *vigygorog* ~ *vicsorog* jelentésváltozásai lélektani hátterének alapos vizsgálatával. Az is lehetséges, hogy ezek előzetes melléktermékei a következő nagy tanulmányok: A lelki jelenségek nyelvi kifejezéseinek jelentésanához (uo. 26: 287–297, 359–365, 27: 107–111), hasonló módon az utána kiadott Név – lélek (uo. 30: 12–17) is. Bécsben (1929–30) Lovas Rózsa elsősorban a kor híres pszichológusait hallgatta, hogy a Pázmány Péter tudományegyetemen szerzett magyar–klasszika-filológiai képzettségét alapos lélektani ismeretekkel egészítse ki.

Budenz születésének centenáriuma az emlékkönyvbe még jelentéstani cikket írt, a Képzetkomplikációk kérdéséhez (NyK 50: 252–259), ebben a szótörténeti jelentésváltozást az öt érzék benyomásaként költői szintézisben, azaz stiláris elemként vizsgálja. Ez a cikk már átmenet a stilsztikai vizsgálatokhoz, melyek aztán Lovas Rózsanak mindig érdeklődése középpontjában maradtak. Mindössze két tanáráról — Horváth János, Melich János — s egy hozzá hasonlóan nyelvészként kezdő, majd az osztatlan-oszthatatlan filológia területére átvélő érdeklődésű másik Gombocz-seminaristáról, Bóka Jánosról írt megleghangú nekrológja (Nyr. 85: 246–247, NyK 66: 157–160, MNY. 61: 254–255) más tárgyokról.

A nagyszabású stilsztikai kiadványok sorát két jelentékeny tanulmány nyitja meg: Széchenyi műveinek irodalmi stílusformái és A magyar impresszionista költészet stílusformái (MNY. 38: 73–102, MNYTK 72. 1944). Hozzászólása a III. országos magyar nyelvészkonferencián 1954-ben a rövid mondatstílus stílusértékével foglalkozott (268–275). A Pais szerkesztette *Nyelvünk a reformkorban* című kötetbe (1955) föltehetően a tárgykör megadásával kérték közreműködésre, I. A társalgási nyelvről (435–496) készült úttörő tanulmányát. A Bánk bán nyelvével kétszer foglalkozott (Pais Emlk. 533–539, IrNyDolg. 171–224). A középiskolában tanító tanárok számára komoly segítség több cikke, így a következők: Csokonai Vitéz Mihály: A boldogság és József Attila: Külvárosi éj (Nyr. 81: 291–294, 84: 66–74, A magyar széppróza stílusának fejlődése a Nyugat stílusforradalma után (StilTan. 195–239), mely az impresszionizmus, expresszionizmus, klasszicizmus, materializmus, realizmus, szocialista realizmus és a népi írók tanításakor egyaránt segédeszöz. Arany János művészetéről két cikke — A sűrítés típusai Arany János költészetében, ill. Arany János epikájának mondatformái (MNY. 63: 274–285, Nyr. 91: 306–322) — szól, az idesorolandó közlemények sorát az Ady alliterációi (Nyr. 101: 313–324) című cikk zárja. Világirodalmi távlatú Petőfi és Baudelaire versének egybevetése (MNY. 64: 434–436.) A MNY-ben, utolsóként Lovas Rózsa

életében, jelent meg egyetlen ismertetése, P. Dombi Erzsébet *Öt* érzék ezer muzsikája című könyvéről. Ez a cím Lovas Rózsa kutatásainál akár egész életében mottó is lehetett volna. Recenziója valamennyi stílustörténeti cikkénél jobban dokumentálja írója alapos ismereteit a stílus kutatás általános elméletéről, továbbá bizonyíték: még 70 éves kora fölött is olyan élenk figyelemmel kísérte a szakirodalmat, hogy egy 1974-ben Bukarestben megjelent műről már a következő évben részletes bírálatot olvashattunk tőle (MNY. 71: 488–491).

A felsorolt, filológiai szakirodalomban közzétett, valamint a pedagógusoknak, nagyközönségnek szánt írásoknak közös vonása, hogy élvezetes olvasmány mindenkinek, aki az irodalmat szereti. Lovas Rózsa cikkeinek, tanulmányainak a példaanyagából érezni lehet, hogy amikor az adatgyűjtéshez hozzáfogott, az eredményt már akkor maga előtt láthatta (ahogyan azt Gombocz meg is kívánta tanítványaitól, Nyr. 101: 313). Ez stilisztikai vizsgálatainál azért volt lehetséges, mert nagyon sok verset tudott könyv nélkül, sőt még sok prózai szöveget is. Még egy-egy költő teljes példaanyagát sem lehet mindig véges idő alatt fölcédulázni, a közölt példákkal rokonítható magyar és világirodalmi költemények a párhuzamos megoldások szemléltetésére csak úgy kerülhetnek egymás mellé, ha a cikk szerzőjének a tudatából bukkannak fel, kíváncsiak a megfelelő helyre. Lovas Rózsa nemcsak magyar, német, francia, olasz, angol, latin, görög költeményeket tudott bármikor fejből idézni, hanem még déli osztják epikus részeket is.

Mint ismeretes, Lovas Rózsa utolsó publikációi műfordítások. A műfajváltásra nem kis nyugdíja és a műfordítás aránylag magas honoráriuma készítette (ő ezeket a fiókjába szánta), hanem az osztják népköltészet stílusa, mely őt Paasonen följegyzéseinek szinte morfémától morfémáig hű német fordításában ragadta meg (MSFOu. 172–175). Mint-hogy nyersfordításból nem készített műfordítást, Patkanov–Fuchs és Paasonen nyelvtana és Paasonen–Donner szótára segítségével beledolgozta magát a déli osztjába annyira, hogy az osztják szövegeket eredetiből, azok órá tett hatását visszatükrözve fordított. Eleget ellenszolgáltatásnak tekintette azt az örömet, hogy 75 éves kora után meg tudott egy nyelvet ennyire tanulni, és annak költői szépsége ilyen hatást váltott ki belőle. Először nem is uráli nyelvre, hanem németre fordította Paasonen 4847 soros epikus följegyzését, élvezve a munka nehézségét, melyet a rövid osztják sorok német tömörítése okozott. A kiadást Hans Fromm szorgalmazta (E. Vértes – R. T. Lovas, Brautfahrten. Ein ostjakisches Heldenepos. Buske Verlag, Hamburg. 37–159). Aztán egyszer közölte velem, hogy álmatlan éjszakákban magában mondogatván az osztják szöveget (vö. az *Ady* „nagy” verseiről közölt vallomásával, Nyr. 101: 313), az önmagától „lefordult” magyarra, mert két uráli nyelv között a stilisztikai sajátosságok átültetésének szinte semmi akadályá sincsen (l. ezt a fordító szándéka nélkül készített átültetést Vértes E. – Lovas R., Bevezetés az uráli népköltészetbe. Budapest, Tankönyvkiadó. 31–102). Ebben a fordításban a később felkérésre készített mitológiai tartalmúaknál is, többször lemondott a könnyen adódó szebb megoldásról a hűség, az eredeti osztják népköltészeti alkotás odaadó követése kedvéért. Fordításait tudományos műfordításnak kellene neveznünk. Követett elveiről be is számol (i.m. 27–28), megjegyzései az eposz stílusáról (36–41) pedig olyanok, mint fent említett verselemzése. A Szibériai nyelvrokonaink hitvilága számára (261–285) már nagyon beteg készítette el a kiválasztott anyagot. Ezt a munkát fájdalomcsillapító helyett „alkalmazta”, úgy vélte, hogy az agyat tompító, bágyasztó gyógyszerek szedése helyett jobb az osztják stílárís fordulatok magyarra fordítására koncentrálni a figyelmet fájdalomairól elterelni.

Legismertebb műve kétségtelenül A magyar impresszionista költészet stílusformái című tanulmánya, minthogy azt a magyar szakos tanárjelölteknek ismerniök kell. Folytatásának megírására a kortárs magyar irodalom figyelembe vételével felkérte őt Pais Dezső, s ennek a felszólításnak Pais életében eleget is tett. Azután, elsősorban Tompa József látta fölöslegesnek, hogy felesége ezzel foglalkozzék. A munka félretevéődött addig, míg Lovas Rózsa férje — csodálatos módon — megkezdett munkája befejezésére buzdította. Erre rögtön elővette a betegágya mellett mindig ottlevő dossziét, s annyira belemerült, hogy talán csak egy óra múlva vette észre, feketéjük túlságosan hosszú ideig készül: Tompa ki

sem jutott a konyhába, útközben esett össze . . . Szeretett férje teljesen váratlan halála után Lovas Rózsa még másfél esztendő telt, férje végakarátának tekintette tanulmánya befejezését. A már kész, legépelt részeket át akarta azonban dolgozni, mert fölfogása a kérdésről az idők folyamán módosult, — azt hiszem, a képzőművészet, az irodalom és a zene stílusváltozásait még összetartozóbbnak látta, mint régebben. A zavartalan munkalehetőség megteremtésére rá akarta szánni képgyűjteménye legfeltettebb darabját, hogy 1991 nyarán Visegrádon, a kórházba történt beutalása után saját költségén még egy hónapot ott töltve dolgozzék. Árvíz miatt a kórházat ki kellett üríteni, őt a mentők hozták vissza Budapestre. Az út annyira megviselte, hogy néhány havi további tengődése során még az ágyban sem tudott segítség nélkül fölülni.*

A tudományos munkát Lovas Rózsa utolsó hónapjaiban is igényelte, bár az írás fizikailag túlságosan megerőltető, sőt időnként lehetetlen volt számára. Többünk rábeszélésére elhatározta, hogy a tudomány számára érdekesebb emlékeit magnóra mondja. Fejben már több részletet összeállított legkedvesebb tanáráról, Gombocz Zoltánról és Sík Sándorról, akivel a köznevelés átszervezésekor került közelebbi munkatársi kapcsolatba. Ez is csak terv maradt. Sok értéket vitt magával.

Sok a hasonlóság N. Sebestyén Irén és T. Lovas Rózsa hosszú életútján. Mind a kettő kitűnően képzett, sok nyelvet tudó, nyelvészet és irodalom iránt egyaránt érdeklődő filológusok voltak, kutatási területükön úttörők. Nagy azonban a különbség munkásságuk elismerésében. N. Sebestyén Irén magántanárként habilitált, aztán a TMB értékrendjében kandidátus, majd a nyelvtudományok doktora volt, kinevezték címzetes egyetemi tanárnak, több külföldi kitüntetésben, hazai megbízatásban részesült. T. Lovas Rózsának nem voltak ilyen ambíciói. Pais fölkérésére előadott ugyan az egyetemen, de az akkori káderpolitikai viszonyok miatt hamarosan visszavonult. Maga mesélte, hogy a TMB megalakulásakor be sem küldte a publikációiról kért jegyzéket, mert mint feleség, háziasszony és középiskolai tanár rendszeres nyelvészeti munka végzésére nem vállalkozhatott. Az ellen is tiltakozott, ha nyelvésznek mondtuk, saját véleménye szerint ő „nyelvész-feleség” volt, s ezt a döntését helyesnek érezte utolsó percéig. Saját megítélése szerint ebben a minőségében mindig férje rendelkezésére tudott állni, témáival behatóan foglalkozni, minden részletet vele megvitatni, a szükséges irodalmi példaanyagot összeállítani, a fogalmazás végső simításait elvégezni, szükség szerint műveit németre, franciára fordítani, s a korrektúrázásban megbízható társa lenni. Büszke volt arra, hogy férje a könyveit, különnyomatait neki mint szerzőtársnak vagy társszerzőnek dedikálta. Azt hiszem, nyelvtudományunk történetében Lovas Rózsa marad az egyetlen főfoglalkozásbeli „nyelvész-feleség”.

VÉRTES EDIT

* Végrendeletében tudományos hagyatéka gondozását rám bízta, amit, gondolom, úgy kell értelmezni, hogy átdolgozatlan formában sem tartotta megsemmisítendőnek az elkészült részeket. Örökösétől (nincs köztük filológus) négy gépelt kéziratot kaptam meg 3 példányban, ebből egy már megjelent (MNY. 88: 279–295). E kéziratokon, ceruzával található véleményem szerint az utolsó év folyamán odaírt beszúráások. Ezeket célszerű lenne lapalji jegyzetként közölni. Nincs tudomásom kéziratossá feldolgozás vagy cédulaanyag létezéséről.